

ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ У 20-30-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Розглядаються науково-теоретичні та методичні проблеми підготовки соціальних педагогів для системи "соцвиху" в Україні. Аналізується роль педагогічної літератури та педагогічної преси у підготовці фахівців.

На сучасному етапі розвитку України, який пов'язаний із зростанням бездоглядності, злочинності, наркоманії серед підлітків і посиленням влади вулиці над дітьми, одним із важливих завдань виступає питання підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників.

Особливу допомогу в розв'язанні даної проблеми, поряд із сучасними дослідженнями, може надати вивчення та творче використання досвіду підготовки соціальних працівників, що накопичений в Україні в 20-30-ті рр. ХХ ст.

Соціально-педагогічні та методичні питання підготовки цих фахівців у досліджуваній період постійно розглядалися у постановках Наркомосу України "Про стан народної освіти в Україні" (1927), "Про академічну роботу за новою системою педосвіти" (1930), "Про безперервну практику студентів педагогічних навчальних закладів" (1930), "Про реорганізацію системи народної освіти" (1930), "Про навчальні плани педтехнікумів і педінститутів" (1932) та деяких інших.

Багатий фактичний матеріал, що відображає досвід підготовки соціальних працівників у навчальних закладах педагогічного профілю, матеріали з'їздів, конференцій і нарад з питань соціально-педагогічної освіти був взятий з різних розділів педагогічних журналів даного періоду. Серед них журнали: "Народное просвещение" (1922-1926), "Путь просвещения" (1922-1926), "Шлях освіти" (1926-1931), "Радянська освіта" (1923-1931), "Освіта на Харківщині" (1927-1928), "Комуністична освіта" (1931-1941), "Політехнічна школа" (1932-1934), "Педагогическое образование" (1933-1936).

Як свідчить аналіз історико-педагогічної літератури та архівних джерел, у досліджуваній період за рішенням Генерального Секретаріату Освіти України (першого державного органу управління освітою) з 1917р. масово виникають різноманітні типи державних дитячих закладів (дитячі будинки, майданчики тощо). Підготовку фахівців для цих закладів здійснювали трирічні педагогічні курси (фахівців для роботи з молодшим і середнім дитячим віком) і факультети соціального виховання інститутів народної освіти (ІНО) (соцвихователюк). Цикл соціально-педагогічних дисциплін у 20-ті рр. складався з двох розділів: "Соціальне виховання" і "Наука про дитину".

Аналіз знайденої в архівах навчальної документації і вивчення праць педагогів даного періоду показує, що зміст підготовки соціальних працівників та вихователів формувалася під впливом нової національної системи освіти і концепції соціального виховання. Активну участь у розробці теоретичних засад системи освіти, ідей соціалізації виховання, змісту підготовки соціально-педагогічних кадрів України брали діячі Наркомосу, педагоги, методисти, викладачі педагогічних навчальних закладів.

Основи становлення і розвитку соціально-педагогічної освіти були закладені в роки діяльності в Наркомосі Г.Гринька (1920-1922), Я.Ряпо (1922-1927), О.Шумського (1924-1927), М.Скрипника (1927-1933). У 1920р. Наркомосом були прийняті "Декларація Наркомосу УРСР про соціальне виховання дітей" і "Постанова про дитячі будинки" [4]. Згідно з цими документами, основним типом навчально-виховних закладів в Україні були визнані дитячі будинки.

Теоретичним обґрунтуванням питань підготовки соціальних фахівців займалися також відомі вітчизняні педагоги 20-30-х рр. ХХ ст. У першій половині 20-х рр. С.Русова, визначаючи вимоги до змісту підготовки соціальних вихователів, провідне місце в цій підготовці в книзі "Дошкільне виховання" (1918) відводила вивченню "психології і фізіології душі й тіла дитини" [5:127]. Я.Чепіга в творі "Єдиний план - метод соціального виховання" (1920) пропонував будувати зміст виховання дітей, виходячи з урахування біогенетичних і психолого-фізіологічних особливостей дитячого віку. В.Протопопов у посібнику "Вступ до вивчення рефлексології" (1924), на відміну від Я.Чепіги, виступав за обмеження змісту соціального виховання і освіти підростаючого покоління рамками біогенетичного підходу.

Соціально-педагогічні кадри для дитячих будинків у 1917-1925 рр. готували трирічні педагогічні курси. Типові навчальні плани для них, складені методичним кабінетом Укрпрофосу, були зорієнтовані на підготовку соціальних працівників до роботи з дітьми всього соцвихівського віку (від 3 до 15 років) в усіх освітньо-виховних закладах системи соцвиховання.

З 1921 по 1924 рр. методичний кабінет Укрпрофосу розробив для трирічних педагогічних курсів три навчальних плани 1921р., 1922р., 1923р. [7:22;6:31-34]. Їх порівняльний аналіз показує, що кожен включав три компоненти: соціально-економічний, природничий і педагогічний. Педагогічний компонент підготовки кадрів широкого профілю (від 3 до 15 років) складався з двох циклів дисциплін: соціального виховання (куди входило більше 20 спецсеминарів, що охоплювали різні аспекти життя і діяльності дітей) і науки про дитину (включав знання з анатомії, фізіології організму і дефектології, елементи рефлексології, педопсихології, гігієни і санітарії). Вивчення навчально-методичної документації 1921-1925рр. свідчить, що більшість педагогічних навчальних закладів змінювала плани Наркомосу або самостійно розробляла власні навчальні плани і програми.

Вивчення звітів про навчально-виховну роботу, протоколів засідань методкомісії, матеріалів обстежень педкурсів і педтехнікумів, які зберігаються в архівах [12;13;14], показує, що в першій половині 20-х рр. характерною особливістю організації навчально-виховного процесу були пошуки викладачами нових форм і методів та відмова від традиційних. У ці роки набули розповсюдження: лекції-бесіди (у ході яких викладач повідомляв новий матеріал і обговорював його зі студентами, відповідав на їхні запитання), семінари-дискусії; робота в лабораторіях; індивідуальні й групові заняття; навчальні екскурсії.

Єдиних вимог до використання форм і методів навчання соціальних працівників у ті роки не було; кожен викладач організовував навчальну роботу так, щоб вона найбільшою мірою відповідала специфіці його дисципліни. Широко використовувались комбіновані методи викладання. Нечітко були визначені і форми обліку роботи студентів. Частина викладачів проводила поточний облік, інша - використовувала підсумковий - від колоквиуму до заліку включно. Новою формою контролю були складені викладачами в кінці триместру специфічні картки, в яких відзначались успішність студентів та їх відвідування.

Узагальнення досвіду педтехнікумів Харківської області (Вовчанського, Куп'янського і Красноградського) [10,11] свідчить, що в середині 20-х рр. у них широко використовувались форми ланкової та індивідуальної роботи студентів. За індивідуальною формою викладачі, з метою максимального забезпечення розвитку самостійності, активності, творчих здібностей соціальних працівників, намагалися перенести вивчення теоретичного матеріалу в середовище їх майбутньої професійної діяльності: дитячі майданчики та будинки. При цьому кожен студент одержував певне завдання. Темі завдань були спільними для всієї групи, давались одночасно і на однаковий період.

Аналіз робіт дослідників, які займалися питаннями підготовки соціальних працівників показує, що в другій половині 20-х рр. почалася безпосередня розробка змісту соціально-педагогічної підготовки студентів педтехнікумів, відкритих на базі трирічних педагогічних курсів у 1925р. Так, М.Ф.Познанський у статті "Нотатки до програми з педагогічних дисциплін у педтехнікумах" (1929) висунув вимоги до змісту навчальних програм педтехнікумів. Основними стали: цілеспрямованість, єдність теорії і практики, взаємозв'язок із близькими до педагогіки дисциплінами, орієнтація на умови діяльності майбутніх соціально-педагогічних кадрів та деякі інші [3].

І.Р.Хлівний у 1932р. у статтях "Педагогічна освіта за 15 років", "Про педагогічну практику в педтехнікумах" розглядав практику як обов'язкову складову частину змісту підготовки соціальних працівників, пропонуючи проводити її на всіх курсах, а також у вигляді річного стажування після закінчення навчання [8,9].

Аналіз учбових планів і програм другої половини 20-х - початку 30-х рр. дозволяє стверджувати, що обов'язковим компонентом педагогічної підготовки соціальних працівників стала педпрактика на I і III курсах у дитячих закладах. Особлива роль відводилась виробленню навчально-методичних умінь: організовувати педпроцес у дитячих закладах; володіти методами і формами роботи з дітьми; методично правильно добирати навчальний, ігровий та інший матеріал для роботи з ними; уміти планувати діяльність закладів і окремих дитячих груп; керувати методрадою і практикумом для соціальних вихованців.

Після постанови уряду 1936 р. "Про педологічні викривлення в системі Наркомосу" з учбових планів і програм Наркомосу України для педтехнікумів були виключені не тільки педологія, анатомія і фізіологія дитини, але й інші дисципліни, в межах яких розглядались психолого-педагогічні особливості дітей.

До теми кожного опрацьованого завдання студент складав письмову доповідь-реферат; викладач, підводячи підсумки виконання завдань студентами, проводив з кожної теми колоквиум, бесіду, а в кінці її вивчення - конференцію. Метод індивідуального вивчення матеріалу використовувався на III курсі і був першим кроком у підготовці випускниками дипломної роботи.

У кінці 20-х рр. у зв'язку з ростом мережі дитячих закладів як для нормальних, так і для дефективних дітей, підвищуються вимоги до змісту підготовки соціальних працівників. Перед педагогічними технікумами постає завдання швидкої і якісної підготовки соціально-педагогічних кадрів, які вміють працювати в нових умовах. У ці роки в практиці педагогічних навчальних закладів поширюються нові методи - метод проектів і бригадно-лабораторний. Останній передбачав колективне творче вивчення бригадою теоретичного і практичного матеріалу, кількісний та якісний облік роботи якої здійснював викладач. Робота бригади оцінювалась за шкалою: добре, цілком задовільно, задовільно, незадовільно. Поряд з цим у педтехнікумах практикувались тригодинні обов'язкові лекції.

Аналіз архівних матеріалів [13,14,15] приводить до висновку, що на початку 30-х рр. у процесі підготовки соціально-педагогічних кадрів у педтехнікумах переважно використовувались такі форми і методи навчальної діяльності студентів, як лекції, робота з книгою і обладнанням, демонстрації й ілюстрації, конференції і облікові бесіди. Розвитковий інтересу до соціально-педагогічної діяльності, зв'язку теорії з практикою у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, на думку викладачів, особливо сприяли робота з книгою і облікові бесіди.

Працюючи з книгою, студенти самостійно складали тези, конспекти окремих розділів, використовували завдання дослідницького характеру з наступними бесідами з викладачами, з підведенням підсумків і висновками.

Метою підсумкових бесід було з'ясування глибини засвоєння опрацьованого студентами навчального матеріалу. Проводились вони за основними темами циклу педагогічних дисциплін у кінці кожного триместру.

Вивчення архівних матеріалів [1,2] свідчить, що в другій половині 30-х рр. у педтехнікумах основною формою навчальної діяльності студентів денного і заочного відділень став урок. У середині 30-х рр. він був двогодинним, до кінця 30-х - 4-5-хвилинним. Двогодинний урок включав лекцію і бесіду викладача зі студентами, 45-хвилинний - перевірку попереднього матеріалу, повідомлення нового і закріплення, домашні завдання і рекомендації для виконання самостійної роботи.

Для заочників проводились настановчі й оглядові уроки. Ефективною формою позанавчальної роботи студентів були педагогічні гуртки, які сприяли розширенню світогляду студентів, формуванню інтересу до вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, дослідженню соціально-педагогічних проблем, удосконаленню форм та методів соціальної роботи.

Аналіз досвіду педагогічних навчальних закладів досліджуваного періоду показує, що важливою складовою підготовки соціальних працівників була педагогічна практика. У 20-ті рр. практика мала епізодичний характер, зводилась до спостережень за дітьми, проводилась, як правило, на II курсі.

У першій половині 30-х рр. після постанови Наркомосу України "Про безперервну практику студентів педагогічних навчальних закладів" (1930) вона була введена до навчальних планів, мала на меті прищепити майбутнім соціальним працівникам уміння і навички організації виховної роботи в найближчому соціальному оточенні дитини (сім'ї, позашкільних дитячих закладах тощо) і адміністративної діяльності в дитячих закладах. Розширився і зміст педпрактики: у першому триместрі I курсу вона була ознайомчою; у другому і третьому триместрах II курсу студенти виступали помічниками соціальних вихователів; на III курсі - самостійно працювали в різноманітних дитячих закладах (у першому і другому триместрах).

У кінці 30-х рр. у педагогічних навчальних закладах, які здійснювали підготовку соціальних працівників, практика поділялась на загальнопедагогічну і спеціальну. Мета загальнопедагогічної - ілюструвати теоретичні курси психолого-педагогічних дисциплін, знайомити із закладами народної освіти і їх роботою, дати можливість майбутнім фахівцям соціально-педагогічного профілю працювати з дітьми. Спеціальна практика була пристосована до курсів часткових методик.

У 20-ті рр. практикою керували соціальні вихователі. Облік роботи студентів-практикантів проводився на основі звітів ланкових на курсових конференціях. У 30-ті рр. керівництво практикою і облік роботи здійснювали викладачі педагогічних дисциплін педтехнікумів. Оцінювалась практика за двобальною системою: задовільно і незадовільно.

Таким чином, вивчення і творче використання досвіду підготовки соціальних працівників у педагогічних навчальних закладах України періоду 20-30-х рр. ХХ ст. буде сприяти підвищенню ефективності підготовки соціальних педагогів у сучасних педагогічних закладах в умовах відродження національної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ДАХО, ф.Р.-4695, оп.1, спр.341.
2. ДАХО, ф.Р.-4695, оп. 1, спр.346.
3. Познанский Н.Ф. Заметки о программах по педагогическим дисциплинам для педтехникумов.- М., 1929.
4. Порядин по соціальному вихованню. - Х., 1922.
5. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. - Скатеринослав: Українське видавництво, 1918 -162 с.
6. Ряппо Я.П. Новый этап реформы педагогического образования.// Путь просвещения, 1923-№ 7-8-С.31-34.
7. Учебный план 3-х летних педагогических курсов для подготовки работников социального воспитания. - Х.: Всеукраинское государственное издательство, 1922.
8. Хлівний І.Р. Педагогічна освіта за 15 років // Комуністична освіта. - № 11-12, 1932 -С.53-71.
9. Хлівний І.Р. Про педагогічну практику в педтехнікумах. // Комуністична освіта, 1933 - № 8. - С.121-130.
10. ЦДАВОВУ, ф. 166, оп.6, спр.4877.
11. ЦДАВОВУ, ф.166, оп.6, спр.5009.
12. ЦДАВОВУ, ф.166, оп.10, спр.827.
13. ЦДАВОВУ, ф.166, оп.10, спр. 1419.
14. ЦДАВОВУ, ф.166, оп.11, спр.326.
15. ЦДАВОВУ, ф.166, оп.11, спр. 330.

Матеріал надійшов до редакції 14.09.2000 р.

Штефан Л. Вопросы подготовки социальных работников в Украине в 20-30-е гг. XXв века.

Рассматриваются научно-теоретические и методические проблемы подготовки социальных педагогов для системы «соцвоса» в Украине. Анализируется роль педагогической литературы и педагогической прессы в подготовке специалистов.

Shtefan L. Problems of Social Workers' Training in Ukraine in 20-30ies of the XXth Century.

The article considers scientific theoretical and methodological problems of social teachers' training for the system of "social education" in Ukraine. The author analyses the role of pedagogical literature and press in training specialists.